

FIGYELŐ

Mátrai László hatvan éves. *I. A könyvtáros és tudományszervező.* A portré nem könnyű műfaj a festészetben sem, az irodalomban sem különben, még ha a szavak kezesebbek is, mint az ecset és a színek. A primitívek úgy könnyítettek feladatukon, hogy odafestették a háttérbe az alakjukat jellemző tárgyakat, épületeket, eseményeket. Korunk arcképfírónak nehezebb a feladatuk: itt összefonódó erővonalak felvetítéséről van szó, mint a mi esetünkben. MÁTRAI László már elért tudományos és publicisztikai sikerek — két ízben Baumgarten-díj és egy alkalommal a Rádió Nagydíja az év legjobb tudományos előadásorozatáért — birtokában, harminc-egynéhány évesen döntő fontosságú területeken, egy a történelmünk diktálta társadalmi forradalom előestéjén állt munkába. Egy új rend igényelte tanító munka várt rá, tudományszervező munka is várt rá ismét harci területekké vált régi tudományok területén, végül a tudományos kutatásra alkalmasabbá kellett formálnia egy régi intézményt. Hogy ezek mellett hogy jutott még ideje és ereje alkotó munkára, nyilván örökre titok marad. MÁTRAI László, 1931-ben a budapesti egyetemen esztétikából, filozófiából és magyar irodalomtörténetből szerzett diplomával a tarsolyában, 1933-ban lett a budapesti Egyetemi Könyvtár ösztöndíjas gyakornoka, 1945 februárjában a budapesti Nemzeti Bizottság őt bízta meg ennek a háborúban megtépzott legrégebb nagy tudományos könyvtárnak üzembe helyezésével és újjászervezésével. 1945 októberében kinevezték az Egyetemi Könyvtár főigazgatójává. 1948-ban az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, majd 1962-ben rendes tagjává választotta. Tudományszervezési feladatokkal két ízben is megbízta az Akadémia: 1954—55-ben az Akadémia II. Osztályának titkári tisztét látta el, 1960 óta újra titkára a II. Osztálynak. Ugyanebben az évben vállalta el a TIT által megindított *Világosság* c. valláskritikai és vallástörténeti folyóirat főszerkesztői tisztjét. Nyolc év alatt ez az új típusú lap nagy és hálás olvasótáborot gyűjtött maga köré.

Könyvtárosi inaséveit a budapesti egyetem Filozófiai Intézetének könyvtárában járta ki. A távolabbi szemlélő — eltűnődve MÁTRAI László filozófiai és filozófiatörténeti, esztétikai és irodalomtörténeti esszéinek, tanulmányainak és könyveinek tekintélyes számán — úgy vélheti: alkalmasabb könyvkörnyezetet keresve sem választhatott volna ki a maga számára. Főigazgatói kineveztetése után azonban a többszáz éves könyvtár újjászervezése várt reá. Előbb még egyéb is. A romeltakarítás éveiben nagy könyvtáraink vezetőiből ad hoc igazgatói tanács alakult. Ennek a csekély hatalmú testületnek kellett megvédenie régi könyvtáraink állományát azoktól, akik a fasiszta és klerikális irodalom elleni harc címén pótolhatatlan történelmi dokumentumokat veszélyeztettek. Második feladata volt ennek az ideiglenes igazgató tanácsnak: valamiképpen megindítani a nemzetközi könyveserét. Ha másként nem, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság segítségével. Így jött létre az Egyetemi Könyvtár rendbehozott olvasótermében a háború 6 éve alatt megjelent angol könyvek, kézikönyvek válogatott gyűjteményének kiállítása. Ezt követte a Svájcban ugyanez években megjelent könyvek kiállítása. Mindezekben az akciókban MÁTRAI László tevékenyen részt vállalt.

Az igazi feladat: a könyvtári munkafolyamatok korszerűsítése és az olvasók által használt munkaeszközök (katalógusok) felújítása csak most következett el. Az épület — Budapesten az első könyvtári célra létesült épület — bővítéséről sajnos nem lehetett szó, pedig már nagyon régen kinötte „kamaszkorát”. Időrendben a belső reformok elsője volt a régi nagy formájú kézzel írt katalógusok mellé írógéppel írt, sokszorosított nemzetközi alakú cédulákon készült új katalógusok (betűrendes, tizedes osztályozású szak-katalógus és tárgyszó-katalógus) kiépítése futószalag bevezetésével. 1948-ban az új szerzemények feldolgozásával együtt indult meg a rekatalógizálás is. Párhuzamosan ezzel indult meg a könyvtárba áramló folyóirat-tömeg számonkénti nyilvántartása. Tapasztalt könyvtárosok tudják, mit jelent egy régi anyaggal dolgozó nagy könyvtárban a rekatalógizálás és vele kapcsolatban az avult raktári rend helyébe új rend bevezetése. Ilyen nagyigényű belső reformokat csak nagyműveltségű szakképzett gárdával lehet elvégezni. Biztosítéka volt ennek a munkatársak élén DOMANOVSKY Ákos főigazgató-helyettes. MÁTRAI László vigyázott arra, hogy bevált régi munkatársai közül senkit ne bocsássanak el. Mint a Pedagógus Szakszervezet tudományos szakosztályának 1945 óta elnöke, sikeres harcot indított a tudományos státus megvalósításáért.

Egy pillanatra visszatérve a belső reformokra: a megifjodott könyvtárnak büszkesége a tárgyszó-katalógus. Hamar felismerték a kétféle kutatói igény jelentkezését. Az elmélyültebb, a minden tudománynak más tudománnyal való kapcsolatát feltáró szakkatalógus iránti igényt és a gortstájékoztatót szolgáló tárgyszó-katalógus hasznosságát. Utóbbi használatának aránya az ETO-éhoz viszonyítva 8 : 1-hez. Ez tehát a közönség és a tájékoztató szolgálat legkezeesebb szerszáma.

Mint minden nagy könyvtárnak, az Egyeteminek is sok a házon kívüli teendője. Az Eötvösi Loránd Tudományegyetem 93 tanszéki könyvtárát patronálják a Könyvtár dolgozó, ami tanácsadást, tanítást és ellenőrzést jelent egyben. És ugyancsak készséggel vállalt házon kívüli feladat a könyvtárosok nemzetközi forumán rájuk háruló teendő, amelyeken MÁTRAI László, vagy DOMANOVSKY Ákos képviseli a könyvtárat.

Mire e MÁTRAI Lászlót köszöntő sorok napvilágot látnak, a sajtó alól már kikerül az Egyetemi Könyvtár Évkönyvének IV. kötete MÁTRAI László *Hegel és az ateizmus c. tanulmányával*. Ezek az évkönyvek gazdag tartalmukkal az igazgató és munkatársai gyümölcsöző együttműködését igazolják.

Azt kívánjuk MÁTRAI Lászlónak: jól szerződjön az Idővel, hogy tervei szerint teljesebbsé ki életműve.

KŐHALMI BÉLA

II. A filozófus Mátrai László. A MÁTRAI Lászlóról megrajzolt portré nem lenne teljes a filozófus MÁTRAI ábrázolása nélkül. Sőt, MÁTRAI László, a könyvtárvezető képéhez is a tudós, a filozófus portréja ad tájékoztatósi alapokat. MÁTRAI László a magyar filozófiai élet kiemelkedő személyisége. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy MÁTRAI a magyar filozófiai élet egészséges fejlődésének egyik legfőbb inspirátora, szervezője és irányítója. MÁTRAI László filozófiai tevékenysége a filozófiai élet minden szféráját átfogja, a filozófiai kutatásoktól az oktatásig, a filozófia népszerűsítéséig, a filozófia ismeretterjesztésig. MÁTRAI László, a filozófia elmélyült kutatója igen sokat tett, s másokat is tettekre készítetett a filozófia tömeghatása érdekében, sikeres művelőjeként a filozófiai esszé műfajának, amely kitűnő lehetőséget teremt a legelvontabb filozófiai gondolatok népszerű megfogalmazásához. MÁTRAI László a filozófiai élet irányításában nagy részt vállal a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának élén, annak titkáráként, — hosszú ideig töltötte be az akadémia Filozófiai Bizottsága elnöki tisztét. MÁTRAI László, a filozófus egész filozófiai életművével amellet tanúskodik, hogy kapcsolatokat kell teremteni a

filozófia és más szaktudományok közt. Tudományszervezési, tudománypolitikai tevékenységével, mint pl. a Pszichológiai Bizottság elnöke, a filozófia és a szaktudományok szövetségének megtestesítője. MÁTRAI László a magyar filozófia kiemelkedő reprezentánsa a nemzetközi filozófiai életben. Mint az Institut International de Philosophie magyar tagja, évtizedes tevékenységet fejtett ki a marxista-leninista filozófia fejlődéséért és a polgári filozófiával való vitában a marxizmus előretöréséért.

Filozófiai kutatómunkájának eredményeképpen MÁTRAI akadémikus közel négy évtizede kezdte publikálni műveit. A fiatal MÁTRAI László már az 1930-as évek elején megjelent első műveiben a humanizmus igényeit juttatja kifejezésre. A fasiszalódó és fasiszta viszonyok sötét embertelensége háttéréből erőteljes kontrasztként csillan fel a humanista MÁTRAI László hangja. Az irracionálisba süllyedő filozófia kátyújával szemben már ekkor a racionalista tudós hangja szólal meg MÁTRAI László esztétikai, pszichológiai, logikai munkáiban. *A jelenkori esztétika fő irányjai*-ban, a *Modern gondolkodás*-ban, az *Élmény és mű*-ben stb. Az antifasiszta, forradalmi demokrata MÁTRAI László humanizmusától, racionalizmusától egyenes út vezet a marxizmus-leninizmus filozófiájával való azonosulásáig a felszabadulás utáni években. Ennek az útnak, MÁTRAI László filozófiai fejlődésének legjellegzetesebb terméke és mutatója, jelzője az 1947-ben megjelent *Haladás és fejlődés*.

MÁTRAI László filozófiai munkásságán végighúzódik alapvető módszertani hitvallásként, vezérelvként a történetiség elve érvényesítésére való törekvése, a történeti és logikai egységének érvényrejuttatása kutatásaiban. E törekvés különösen erőteljesen megszabja filozófiatörténeti tevékenységének alapvonásait, s főként a magyar filozófia története kutatásában teljeseedik ki ez az igény. MÁTRAI László az egyetemes filozófiatörténet fontos szakaszait kutatja (HOLBACH, KOPERNIKUS-tanulmányai, a renaissance-filozófia kutatása útjelzői e munkának). Kiemelkedő szerepet vállalt a magyar filozófia története kutatásában, e kutatások korszerű színvonalra emeléséhez ma is irányadóak programadó tanulmányai (főként a *Haladó filozófiai hagyományaink kutatásáról* c., a *Társadalmi Szemlé*ben 1954-ben megjelent munkája), valamint ezen elvek érvényesítése, s ennek nyomán született művei (*Gondolat és szabadság* c. könyve, valamint a *Régi magyar filozófusok*. XV—XVIII. sz.). MÁTRAI László úttörője a magyar filozófiatörténet tudományos kutatásának, s e kutatás elismertetésének.

Egyetemes filozófiatörténeti, s magyar filozófiatörténeti kutatásaiból nőtt ki — a már korábban is jelzett racionalista gondolat jegyében — a valláskritikai, vallástörténeti kutatásokhoz kapcsolódó munkáinak egész sora, amelyekről számos nemzetközi tanácskozáson is számot adott.

FUKÁSZ GYÖRGY

Denisz'ev, Vitalij Nikolaevics, a szovjet könyvtártudomány és bibliográfia kimagasló alakja 73 éves korában meghalt. Nevét a magyar szakkörökben is jól ismerik és munkásságát sokra értékelik. Egyik főművét, a számos kiadást megért *Rabota maszszovoj biblioteki*-t sok nyelvre, köztük magyarra is lefordították. Az 1949. évben megjelent magyar kiadás egybeesett népkönyvtári hálózatunk kifejlesztésével és ez a körülmény a munka magyar jelentőségét csak fokozta. 1955-ben a *Kommunist* c. hetilap 13. számában megjelent *Nazrevsie voproszú bibliograficeszkov rabotü* c. cikkében termékenyítő gondolatokat vetett fel a bibliográfia égető kérdéseiről. Vitaindító cikkét a Szegedi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 37. számában nyomban közzétette. Így a magyar olvasók első kézből kaptak alapos áttekintést a szovjet bibliográfia állásáról és ösztönzést saját tennivalóikhoz. DENISZ'EV gazdag munkásságának javarésze a Könyvtártudományi és Bibliográfiai Intézethez kapcsolódik, de ugyanakkor előadásokat is tartott a könyvtári állomány gya-

rapításáról. A könyvtártudomány széles területének szinte minden részén sikeresen munkálkodott. Főszerkesztője volt a könyvtárosok folyóiratának, a *Bibliotekar*-nak. Utolsó éveiben betegséggel küzdve még mindig hivatásának szánta erejét; a közelmúltban jelent meg két bibliográfiai tankönyve.

A távozó nagy könyvtáros alakja előtt a magyar könyvtárosok tisztelettel hajolnak meg. Eredményekben gazdag alkotó életének emlékét munkái őrzik!

PUSZTAI JÁNOSNÉ

Gebhard Blücher (1934—1968). A *Magyar Könyvszemle* szerkesztősége e számban olvasható tanulmányának hasáblevontatát akarta számára elküldeni, mikor a *Karpaten Rundschau* október 11-i számában halálának hírért olvastuk. Munkáját és eredményeit még csak kevesen és csak alig néhány éve ismerhették. Ez év tavaszán az Országos Széchényi Könyvtárban láthattuk dolgozni, majd néhány hét múlva találkozhattunk vele munkahelyén, a brassói városi kórház izotóp-laboratóriumában. Lelke és műszaki vezetője volt annak a brassói kutatócsoportnak — melynek tagjai történészek és orvosok: Tiberiu COLBAN, dr. GÖDRI János, dr. Arnold HUTTMANN és Gernot NUSSBÄCHER — akik a világon harmadikként a régi papírgyártás történetét a vízjeleknek rádióaktív izotópok segítségével való vizsgálatával kutatja. Gebhard BLÜCHER az általa alkalmazott kvantitatív módszer segítségével világviszonylatban is egyedülálló eredményekhez jutott a brassói, szebeni és kolozsvári archivális iratanyag meghatározásában. Pályája távozásával megszakadt: a szüntelen lázas munkától nem kímélt szervezetét egy influenza megtörte. Halála előtt alig két héttel még azt ígérte, hogy rövidesen közölni fogja a bukaresti *Revista Bibliotecilor*-ban és a *Magyar Könyvszemlé*-ben a kolozsvári HELTAI-műhelyre vonatkozó kutatásainak eredményét. Még olvashattuk *Forscher über Kronstädter Frühdrucke* című utolsó cikkét is (*Neuer Weg* 1968. szept. 4. és 11.). Válaszunkat már nem juttathattuk el. Váratlan halála, mely a hazai könyvtörténet művelőit mélyen megdöbbentette, egyaránt nagy vesztesége a román és magyar tudományosságnak. Gebhard BLÜCHER kutatói módszerét, munkásságának eredményeit nagyra becsüljük; egyéniségét emlékezetünkben kegyelettel megőrizzük!

HOLL BÉLA

A társadalmi tudományok új módszerrel gyűjtött forrásainak első Magyarországon megjelent gyűjteménye. Néhány hónappal ezelőtt vetettük fel a *Magyar Könyvszemlé*-ben az úgynevezett szóbeli történelem (vagy beszélő történelem, mert ez időszereint az angolszász dokumentációs irodalomban már elterjedt „oral history”-nak megfelelő magyar műszó még nincs) problémáit, módszereit, és megkíséreltük vázolni jelentőségét a társadalomtudományi dokumentáció területén. Azt kell tartanunk, hogy ez az első olyan dokumentációs eljárás, amely a számosnál számosabb módszerrel dolgozó, idegesen naprakész természettudományos és technikai adatfeltárással szemben kizárólag a társadalomtudományi, főleg a történelmi diszciplínák különleges thesaurusának alapvető táplálója. Az első sajátosságosan történettudományi érdekű információkészlet, amit az is mutat, hogy természettudományi vonalon nem alkalmazható, ha csak nem már lezárt kutatási vagy kísérleti folyamatok részleteinek felderítésére és rögzítésére — tehát alapjában véve inkább tudománytörténeti feladatokra. Az „oral history” a történelem laboratóriuma és kísérleti telepe.

Az első próbálkozás nálunk ilyen visszaemlékező szóbeli anyag rögzítésére és ren-

dezett közreadására egy szerény megjelenésű könyvecske. VEZÉR Erzsébet állította össze, a tekintélyes ADY-kutató és ADY-kiadó.¹

Azt mondtuk, hogy a szóbeli történetrögzítésnél szóbeli tehát szoros értelemben vett, közvetlen beszélgetésből magnetofonra került anyag kiadásáról van szó. Nos, ez csak a közölt anyag egyik — bár nagyobbik — részére érvényes. VEZÉR Erzsébet a hozzá legközelebb álló irodalomtörténeti témakörből, ADY, a *Nyugat* és JÓZSEF Attila körüli adatgyűjtésből teszi közzé érdekes szemelvényeit, s így nem zár ki közülük frott visszaemlékezéseket, sőt egy sor ADY-levellet sem, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs csoportjának tudatos gyűjtőtevékenysége eredményeként foglal helyet a legújabb magyar irodalom újfajta forrásai között. Hat beszélgetés írók, költők, tudósok egyéniségén keresztül ad szót a századelő szellemi mozgalmainak kritikus fordulóról, három költő (ADY, BABITS, JÓZSEF Attila) élet-, jellem- és gondolatfejlődésének ismeretlen rugóiról, egy korszakalkotó színház- és egy folyóirat alapítás háttéréről. Egy irodalmi esszé-töredék, egy szemelvényes naplórészlet, egy sor kiadatlan ADY-level egészíti ki, mint elengedhetetlen tartozék, az interjúk szövetét. Hogy hány eddig ismeretlen összefüggésre derül így új világosság, azt az irodalomtörténészek feladata lesz részletesen bemutatni — a dokumentalista és a bibliográfus csak azzal véli érthetővé tenni a munka horderejét, hogy nem sajnálta megszámlolni: a névmutató 306 névre terjed ki, az ismeretlenekről vagy a kevésbé ismertekről a lapok megfelelő helyén jegyzetben tájékoztat a mű sajtó alá rendezője.

Sajtó alá rendező — kissé szerény meghatározása is a végzett munkának. Hiszen világos, meg is mondja az előszó, hogy a magnetofonra vett emlékezéseket szükségszerűen alá kellett vetni valamelyes stiláris átrendezésnek (amelyet egyébként — a dokumentációs interjú-műfaj kialakult tisztességes szokásjoga szerint — a kiadó minden alkalommal a szerzővel is megbeszélt). Ez, a válogatás és a jegyzetelés együttesen méltán kívánja, hogy egységes tudományos teljesítményként bíráljuk ezt az újfajta forráskiadványt, amelynek jelentőségét, műfaji különlegességét (ami a remélhető sorozatos folytatás során már nem is lesz különleges) a sajtó alá rendező így jellemzi: „A magnetofon nemcsak azért felbecsülhetetlen találmány, mert megőrzi az író hangját, hanem azért is (— sőt, szerintünk főleg azért —), mert olyan vallomásokat kényszeríthet ki belőle, amelyeket soha sem írt volna le, felszínre hozhat és megőrizhet emlékeket, melyek egyébként a semmibe foszlottak volna.”

Mint ezen a helyen már egyszer jeleztük, a semmibe olvadni induló emlékezéseket valóban „kényszerrel” kell kivenni az emlékezőkből. Nagyon helyes, hogy az interjúkat könyvünk az eredeti párbeszéd formájukban hozza, ahol ugyan csak egy-egy rövid kérdést tesz fel a magnó mellett álló munkatárs, de ezek döntöek. Ezek viszik a megfelelő vágányra a beszélgetést, ezek hozzák elő a titkokat, valami lélekelemzés-féle folyamattal. Nem mintha olyan kiváló egyéniségek, mint VEZÉR Erzsébet alanyai, nem volnának képesek maguk is megállapítani, mi a fontos abból, amit a múltból fel akarnak idézni. De — bármily hihetetlenül hangzik is ez — elfelejtenék a legfontosabbakat, ha az interjú-vezető nem kérdezne ügyesen éppen arra, ami a lényeges. „A részletek, még a fontosak is, a napok múltával egyre jobban elmosódnak emlékezetemben” — mondja az egyik kérdezett. Az interjú-vezető feladata az, hogy ezeket a kérdezés pillanatában már elsurranni kész részleteket felderítse, precíz formára hozza. Az újfajta dokumentációs módszert felmérve nem telik tőlünk nagyobb elismerés, mint az, hogy VEZÉR Erzsébetnek (a kérdező mindig ő) ez teljesen sikerült.

¹ *Emlékezések*. Gyűjtötte és összeállította a Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs csoportja. (Sajtó alá rendezte VEZÉR Erzsébet.) Budapest, 1967. Múzeumok Rotázeme, 136, 1. l. (Irodalmi Múzeum 1.)

Adatgyűjteménynek rendkívül értékes, de olvasmánynak is élvezetes termék a Petőfi-Múzeum kis könyve. Létjogosultságát első fokon az fogja igazolni, hogy adatainak jórésze átkerül az új irodalomtörténeti feldolgozások anyagába, az egyes költők életrajzába és korok monográfiáiba egyaránt. A folytatólagos kötetek megérdemelnék a nyomtatásban való kiadást — bár a rotasokszorosítás tökéletes, csak egy helyen fordult elő sorkihagyás (49. l.) —, vagy ha ez nem lehet, indokolt lenne később egy nagyobb szemelvényes kiadásban hozzáférhetővé tenni a legérdekesebb szövegeket szélesebb rétegek számára is.

Egyetlen fenntartás: egy ilyen kiadás esetén a gyűjtemény egyik darabjából az olasz nyelvtudását fitogtató nagyképmű cicerone anekdotája kimaradhat — nem annyira keresett „pajzánysága” miatt, hanem, mert maga a tréfa is keresett, nem látszik eredetinek és nem méltó az író már nyomtatásban megjelent fiatalkori visszaemlékezéseihez, amelyeknek tulajdonképpen az előzményét mondja el. Egyáltalán: minél több érdekes, jól vezetett magnós beszélgetést várunk a jövőben, a kiadatlan kéziratok máshol is helyet találhatnak.

A munka folytatásához szerencsét és a felettes rendelkezők részéről igen sok megértést kívánunk. Hamarosan itt lesz az ideje annak, hogy a beszélő történelem magyar tudósai egyesítsék erőfeszítéseiket, dolgozzák ki munkájuk egységes szabályait, és osszák fel egymás közt a megművelésre váró nagy és szép területet.

DEZSÉNYI BÉLA

Az ETO újabb magyar irodalmáról. Majdnem húsz esztendeje annak, hogy a magyar könyvtárügy szinte minden területen egységesen rátért a nemzetközi Egyetemes Tizedes Osztályozás alkalmazására. Sokféle elvi nehézség figyelembevételével, sok vita után győzött a gyakorlati megfontolás: először is jobb egy kevésbé tökéletes, de kész szakrendszer alkalmazása ma, mint évekig, évtizedekig várni egy jobbra, vagy éppen előre ki sem számítható időre lekötni a legjobb könyvtári erők nagy részét valamilyen új szakrendszer kidolgozására és addig hagyni a szakkatalógusok hiányából adódó problémák elviselhetetlen mértékű fokozódását. Másodszer a decimális szakrendszer segítségével a könyvtári munka, bibliográfia és dokumentáció minden területén megvalósítható egység sokkal nagyobb előny, mint amekkora hátrány az ETO elavult volta.

A döntés helyességét az azóta eltelt idő igazolta. VEREDY Gyula (alább idézendő munkájában) már 1959-ben joggal írhatta, hogy „egy évtizednyi helyes könyvtárpolitika és kormányzati intézkedések, a régi szakozók irányítása és tapasztalatátadási készsége, az újak tanulási buzgalma és tapasztalatátvételi, továbbfejlesztési törekvése folytán jelentős eredmények születtek”. Fölépültek a nagy és kis könyvtárak szakkatalógusai, érvényesült az ETO a nemzeti bibliográfiában, a dokumentáció legtöbb területén; a képzés különböző formáin keresztül (egyetem, főiskola, ODK, OKK, KMK stb. tanfolyamok) munkábaállt egy alaposan képzett, lelkiismeretesen dolgozó szakozói gárda, elkészültek a képzéshez szükséges segédletek, több kiadásban megjelent a magyar rövid ETO. Ennek a megalapozó munkának a szempontjából szerencsés körülmény volt, hogy az ETO nemzetközi életét ebben az időszakban bizonyos megállapodottság jellemezte — bár természetesen éppen ez a lassú fejlődés komoly nehézségeket is okozott.

Mintegy tíz évvel ezelőtt ez a nyugalmi helyzet alaposan megváltozott. A tudomány és technika rohamos fejlődése megkövetelte az osztályozórendszernek a korábbinál sokkal gyorsabb és átfogóbb fejlesztését, a nemzetközi együttműködés erősödése pedig szükségessé tette, hogy az eredeténél fogva egyoldalúan nyugati rendszer, az egyre nagyobb számú alkalmi részletjavításon és pótláson túl, elinduljon a fejlődésnek abban az irányában, hogy valóban nemzetközi követelményeknek tudjon megfelelni. A Nemzet-

közi Dokumentációs Szövetség (FID) különböző bizottságainak, az egyes nemzeti dokumentációs és osztályozó bizottságoknak, sűrűn ülésező nemzetközi konferenciáknak megfeszített munkája alapján ma már az ETO hatalmas rész-területei állnak előttünk újjáalakulva, vagy az átalakulás állapotában. Nem utolsó sorban ilyen a legproblematisabb 3-as fősztály.

Nem az a célunk ezen a helyen, hogy az ETO-nak erről az újjáfejlesztéséről számoljunk be, hanem csak az, hogy bemutassuk, mit termelt ki magából kiadványok, tanulmányok tekintetében a magyar decimális-irodalom az osztályozáselmélet, a szakképzés és az új magyar ETO-kiadások területén ebben az évtizednyi időben, amely nem csekély erőket kötött le az ETO nemzetközi fejlesztésében való komoly részvétel által és a bekövetkezett változások miatt nem kevés nehézséget és többletmunkát okozott a feladatok sokaságával birkózó magyar szakozók számára.

Az osztályozáselméleti irodalmat VEREDY Gyula *A könyvtári osztályozás újabb kérdései, különös tekintettel a tizedes rendszer fejlődésére* című kötete nyitja meg (Budapest 1959, 60 lap, Az Országos Könyvtárügyi Tanács Kiadványai 8.). VEREDY a tőle megszokott tömörséggel veszi számba az osztályozáselmélet legfontosabb problémáit: Az osztályozás általános elmélete, a felosztás alapjául szolgáló kategóriák és a jelzetelés kérdései a többsíkú osztályozás, a terminológiai szabványosítás viszonya a tizedes rendszerhez, az ETO fejlesztésének fő irányai; végül ismerteti az addig bekövetkezett fontosabb decimális jelzet-változásokat. VEREDY Gyula ezzel a könyvével inkább csak kezdeményezni akart, fölhívni a figyelmet arra, hogy „nem foglalkoztunk és nem foglalkozunk eleget az osztályozás elméleti kérdéseivel”. Nagyobb lélekzetű osztályozás-elméleti munka azonban ezután sem született, csak folyóirat- és évkönyv-cikkek, elsősorban magának az ETO-nak elméleti, gyakorlati, fejlesztési kérdéseiről. Közben VEREDY munkája két év múlva második, bővített kiadásban is megjelent.

A tanulmányok, cikkek közül a következőket említjük meg:

LÁZÁR Péter: *Az Egyetemes Tizedes Osztályozás társadalomtudományi táblázatainak revíziója*. Könyvtáros 1961. 391–394. l. — Ua.: *Az Egyetemes Tizedes Osztályozás közgazdaságtudományi táblázatainak revíziója*. Műszaki Könyvt. Tájékoztató. 1962. 26–31. l. RÓZSA György: *A társadalomtudományok nemzetközi dokumentációs osztályozásának egyes kérdései*. Magy. Tudomány, 1962. 577–582. l. — L. még: Ua.: *A társadalomtudományi kutatás és a tudományszervezés tájékoztatási problémái*. Bp. 1965. Akad. Kiad. 54–63. l. „A társadalomtudományi tudományos tájékoztatás osztályozási problémái” c. fejezetét. — JUBÁSZ Izabella: *Megjegyzések az ETO-ban történt és történő változások alkalmazásával kapcsolatban*. Könyv és Könyvtár. VI. 244–246. l. — RUTTKAY Kálmán: *A pedagógiai szakirodalom könyvtári osztályozásának kérdései, különös tekintettel az ETO-ra*. Az Orsz. Pedagógiai Könyvtár évkönyve, (1962). — A szerző szerint az ETO és bármely más általános szakrendszer alkalmatlan a tudományos szakkönyvtárak számára, ezért nemzetközi szaktudományi rendszereket is ki kell dolgozni.) — VARGA László: *Észrevételek az ETO reformjából következő gyakorlati teendőkre vonatkozólag*. Könyv és Könyvtár VI. 243–244. l. — VEREDY Gyula: *Az ETO fejlesztése és a dokumentáció*. Műszaki Könyvt. Tájékozt. 1962. 21–31. l. — BABICZKY Béla: *A társadalomtudományok osztályozásának kérdései a FID C3 budapesti ülésén*. Tud. Műszaki Tájékozt. 1966. 637–643. l. — VÁLYI Edit: *A Magyar Orvosi Bibliográfia szakrendje és szakozási problémái*. Orv. Könyvt. 1966. 153–157. l. — BUDAI Sándorné: *Szakrendszer kialakítása KÓJÁL könyvtárak számára*. Orv. Könyvt. 1967. 66–75. l. — NAGY Lajos: *A FID C3 Bizottság budapesti 14. ülészaka és az állam- és jogtudomány könyvtári és dokumentációs osztályozásának továbbfejlesztése*. Magy. Könyvszle. 1966. 392–397. l.) — BERECZKY Lászlóné: *A szakkatalógusok és az ETO módosításai*. Könyvtáros, 1967. 203–206. — CSAPODI Csaba: *Szorosan vett sorrend vagy csoportképzés legyen-e a szakkatalógusban?* Magy. Könyvszle. 1960. 47–50. l. — Ua.: *Deutlichere Signierung der DK-Zeichen*. DK-Mitteilungen, 1967. 18–19. l. — (A kérdésre reflektált ui. egy következő számban E. WÜSTER.) — V. WINDISCH Éva: *Megjegyzések az ETO 93/99 Történelem fősztályának kérdéséhez*. Az Orsz. Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1960. 141–150. l.

Sokkal nagyobb terjedelmű publikáló tevékenységről számolhatunk be a szakozó-képzés területéről. Az egyetemi könyvtárosképzés alapos szakozói kézikönyve, BABICZKY Béla munkája 1959 óta 3 kiadásban jelent meg: *Könyvtári osztályozás*. 1. köt. *Az osztályozás története és elmélete*. 2. köt. *Az Egyetemes Tizedes Osztályozás rövidített magyarázatos táblázatai*. Ehhez csak annyit szeretnénk megjegyezni, hogy az osztályozás történetéről szóló anyag nagyobb része is átkívánczik a gazdagon összeválogatott olvasmány-függelékbe. Mert amennyire beletartozik a könyvtárosi élet megalapozásába a könyvtári múlt ismerete, a könyvtártörténet, annyira fontos, hogy ennek a múltnak különböző kérdései a korok és a fejlődés egységében kerüljenek bemutatásra. Az osztályozás, szakkatalógusok múltja mindig egy-egy könyvtártörténeti korszaknak részletkérdése, s így van értelme; az egyes könyvtárosi részmunkák tanulásában inkább zavaró, mint segítő. Nem valószínű, hogy jobb decimális szakozó lesz valaki azáltal, ha tudja, hogy régebben milyen szakrendszerek voltak, tehát, hogy ma hogyan nem dolgozunk.

Az egyetemi tankönyvnél rövidebb BABICZKY Béla másik kézikönyve: *Könyvtári feldolgozó munka a tanítóképző intézetek II. évfolyama számára*. (Népművelő-könyvtáros szak.) 2. rész. *Osztályozás és szakkatalógus-szerkesztés*. (Budapest 1967.)

Míg BABICZKY Béla tankönyvei az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés, tehát gyakorlatok segítségével folyó, rendszeres tanuláshoz a segédletei, addig IVÁNYI Dóra *Az Egyetemes Tizedes Osztályozás alapjai*, (Budapest 1962. 227 l. A könyvtárosképzés füzetei. Középfok.) főleg az önálló tanulást, a könyvtárosi önképzést szolgálja. Erre vall a megadott nagyszámú szakozó-feladat (megoldásuk szintén megtalálható a könyvben.) IVÁNYI D. általános bevezetés után a nagy gyakorlattal rendelkező decimális biztonságával magyarázza meg a szakozók számára általában problémákat okozó helyeket. Kár, hogy nagy magyar ETO-kiadás hiányában csak a rövid magyar kiadást vehette tárgyalása alapjául, mert hiszen a középfokú tankönyv használoinak általában csak ez állhat rendelkezésükre.

Öt évvel IVÁNYI Dóra kézikönyve után jelent meg egy másik osztályozó-tankönyv: GYÖRE Pál—HOVÁNYI GÁBOR: *Könyvtári osztályozás*. (Bp. 1967. KMK. 195 lap. A könyvtárosképzés füzetei.) Őszintén meg kell mondanunk, hogy célkitűzésénél, műfajának ket-tősségénél és fogalmazásának bonyolultságánál fogva nem tartjuk sikerült munkának. A könyv ugyanis „két didaktikailag ellenpólust alkotó anyagrész”-ből áll. Az egyik ellenpólus az osztályozáselmélet „sok esetben új utat kereső” tárgyalása, amelynek célja, hogy segítse a könyvtárost „egy gondolkodásmód és értékelés elsajátításában, amelyre szüksége lehet pályája során, ha az átfogó értelemben vett osztályozás újszerű feladatát kell megoldania”. Mert a szerzők a könyvtáros sajátos feladatának tartják „a dokumentumok vagy — tábabb értelemben — az információk osztályozási módszereinek kialakítását”, „az adott célnak legmegfelelőbb osztályozás rendszerének és technikájának módszereit a könyvtárosnak kell megalkotnia”. A másik ellenpólus az ETO „maradékaltan elsajátítását” szolgáló fejezet. Nézetünk szerint egy kis terjedelmű, kezdőknek szóló tankönyvnek nem lehet célja, hogy új osztályozórendszerek és módszerek kialakítására neveljen. A szerzők elméleti érdeklődését valóban komoly eredménnyel csak megfelelő, elméleti célú publikációkban értékesíthetnék.

De akár elméleti tudományos munkáról, akár tankönyvről van szó, elengedhetetlen a világos fogalmazás. Nem a megértéshez visz közelebb, hanem csak elriaszt az ilyen mondat: „Ezeket az azonos információtartalmú egyedeket kell a könyvtárosnak kiválasztania az első követelmény esetében a dokumentumok vagy információk, a második esetben pedig az olvasók halmazából. A két követelmény tehát azonos típusú feladatot jelent: a különböző információ-tartalmú egyedek halmazának minden egyedével azonosítani kell egy meghatározott információ-tartalmat, és egyezés esetében az egyedeket ki kell sorolni a halmazból.” Sem pedig az ilyen képletek:

$$/A/\text{osztály} = \sum_{i=1}^n k_i + \sum_{i=1}^p j_i$$

Ugyanez a túlkomplikálás jellemzi sokszor azokat a példákat is, amelyeknek célja az ETO „maradéktalan elsajátítása”, ami „minden könyvtáros számára nélkülözhetetlen”. Soha se lesz jó könyvtári szakozó, aki így megoldott példákon kezdi a gyakorlatozást:

159.942:159.944:331.024.3:331.054:658.3.018:658.3.05
 621.396.694(085)Valvo + 621.397.6(085)Valvo + 621.385(085)Valvo
 669.054.8 + 666.943:666.972.16:691.32:621.745.5:677.52
 629.19(038) = 82 = 20 + 629.13(038) = 82 = 20:801.316.4 = 82 = 20.

Elvben is helytelen az alosztások fölösleges halmozása. De ilyen hibás példát se kellene közölni: 027.247 (091) „1714/1964” (a történelmi formai alosztás és időalosztás együttes alkalmazása!) A szakozás alapkövetelménye a világos áttekintés, a lényeg megragadása, nem a túlkomplikálás.

Az oktatási anyag áttekintését nem fejezhetjük be anélkül, hogy meg ne említenénk itt is a SALLAI—SEBESTYÉN *A könyvtáros kézikönyve* 1965-ben megjelent új kiadásának osztályozásról szóló fejezetét, amely pontosan azt adja, amennyit minden könyvtárosnak, aki nem speciálisan szakozó, tudnia kell ezen a téren és ezt olyan tömören és világosan adja, ahogyan kell.

Az ETO-irodalom harmadik és legfontosabb csoportjaként a magyar nyelvű táblázatoknak nagy erővel, gyors ütemben történő kiadásáról kell szólnunk. Ezen a téren olyan eredményekről számolhatunk be, amelyek egy évtizeddel ezelőtt még legföljebb csak a vágyálmok világába tartozhattak.

1958-ban jelent meg ANDRÉKA Pálné és CZELLÁR Ferenc munkájaként a *Műanyag- és rokoniparok osztályozása. Az ETO-rendszer kiegészített táblázata, 678/679*. Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványainak 4. számaként megjelent füzet az első olyan magyar ETO-kiadvány, amely FID hivatalos kiadványként jelent meg (310. sz.). — Két év múlva látott napvilágot magyar nyelvű fordításban az *ABC. Rövidített építőipari osztályozás tervezők és kivitelezők számára*. (FEJES Józsefné fordítása, FID 313. sz.) — A Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának kiadványa (1965. FID 366. sz.) UHLMANN Aladár munkája: *A kohászat az Egyetemes Tizedes Osztályozás keretében. Az ETO 669 teljes táblázatai*. — A Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs központnak köszönhető, hogy ugyanebben az évben hozzáférhetővé vált magyar nyelven az *Egyetemes Tizedes Osztályozás. 63. Mezőgazdaság szakja*. (Szerkesztette és összeállította BENKÓ Gizella, HAFERNÉ ESZTERGÁLYOS Marianne stb.) — Ezt követte két év múlva az *Ágazati ETO kiadás, építőipar*. (FEJES Józsefné, FERENCZY Tamásné, KOVÁCS Dezsóné. É. M. Építőipari Tájé. Közp.)

Sok év munkája, rengeteg kiadási nehézség után végre megjelent 1966-ban a magyar rövidített ETO táblázatok új kiadása is. Az *Egyetemes Tizedes Osztályozás. Rövidített kiadás-t* a Magyar Szabványügyi Hivatal MSz 4000—66R sz. a. mint szabványt bocsátotta közre, két kötetben, az első a táblázatokat, a második a betűrendes mutatót foglalja magában.¹ Külön jelentőséget ad a publikációnak, hogy ez az első olyan magyar ETO rövidített kiadás, amely hivatalos FID kiadvány (389. sz.) Az előző 4 sokszorosított és az 1958-ban megjelent nyomtatott kiadás a 3K és egyéb rendszeren kívül

¹ Jó segítséget ad a kötet használatához BABICZKY Béla munkája: *Az Egyetemes Tizedes Osztályozás 1958. évi kiadása és az MSz 4000—66R táblázati közötti eltérések összehasonlító táblázata*. 1967. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Kiadványai 15.)

pótlások miatt nem nyerhették el a hivatalos FID-jóváhagyást. Ezeket a pótlásokat az új kiadás elhagyja, egyrészt azért, mert folyamatban vannak a bevezetőben említett átdolgozások, másrészt azért, mert hosszabb használatban kiderült, hogy a túlságosan a szerzői betűrendes katalógus elveire emlékeztető 3K, 3M stb. jelzetek a maguk helyén nagyon szétfeszítik a szakkatalógusok kereteit, s ugyanakkor szak-szempontról nem elég részletesek.

Ugyancsak a Szabványügyi Hivatal adja ki most már „Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ keretében működő szerkesztő bizottság által előterjesztett és a Nemzetközi Dokumentációs Bizottság által jóváhagyott kézirat” alapján a teljes magyar nyelvű ETO táblázatokat. Hogy ez mit jelent a magyarországi szakozás szempontjából, azt talán fölsőlegesen magyarázni. A nemzetközi teljes ETO-kiadások sorában tizenegyedikként készül magyar kiadás, amelynek füzetei gyorsan követik egymást, nemcsak hogy pillanatnyilag a legmodernebb, tehát legteljesebb kiadásnak ígérkezik — egy más nyelvű következő kiadás természetesen megint ennél lesz teljesebb, — de szerkesztésének gondossága, technikai kivitelének magas színvonala folytán is komoly nemzetközi megbecsülést szerez a magyar ETO-munkának. A munka gondos előkészítését bizonyítja, hogy már 1965 óta először tervezet formájában jelentek meg az egyes füzetek: segéd táblázatok, 0, 37, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62/620, 621/621.1, 621.3, 621.4/.6, 621.7, 621.9, 622, 623, 624, 625, 627, 628, 629, 64, 66, 663, 665, 667, 668, 677, 796/799, a legjobb szakemberek fordításával és ellenőrzésével, azután az idei évben mint a FID 390. sz. publikációja követték ezeket a végleges kötetek: 0, 37, 50/51, 52, 53, 56/59. Mire soraink napvilágot látnak, bizonyára már sok újabb füzet fog csatlakozni az eddig látottakhoz.

Nagy segítség minden könyvtárosnak a teljes magyar ETO-kiadás megjelenése, de az is kétségtelen, hogy az ETO rohamos átdolgozása, fejlesztése korában a problémák se csekélyek, főleg a már nagy szakkatalógusokkal rendelkező könyvtárak számára.

CSAPODI CSABA

A tipográfia és a szedéstechnika is változik. A könyvvel foglalkozók körében ismeretes, hogy a tipográfia, különösen a könyvtypográfia évszázadokon át hagyományosan őrzi a mesterségbeli szabályokat. A régi nyomdászok, akiknek munkáit ma is megcsodáljuk, nagy tiszteletben tartották a tipográfiai szabályokat. Ezeket a korszerű könyvművészet sem tagadja meg, de emellett éppen a legújabb időkben tipográfiai változtatások jelentkeznek. Közülük néhány fontosabbal szeretnénk foglalkozni.

Folyamatos nagyobb terjedelmű szövegek szedésének egyik legfontosabb szabálya, hogy a sorkezdetek és a sorvégződés pontosan fedjék egymást; ily módon az egymás után következő sorok tömörszerűen szabályos négyszöget alkotnak. Ezt a szedési szabályt GUTENBERG óta mind a mai napig alkalmazzák a tipográfiában. Ezt a sorkizárási módot — mint sok egyéb szedési szabályt — a nyomdászat feltalálója a kódexeket készítő könyvmásolók példája nyomán alakította ki. A kódexek oldaltükre is négyszög alakú, sőt még sokkal pontosabb négyzet, mint a szedéssel alkotott oldaltükör, mert hiszen a kódexek korában nem jelölték a bekezdéseket, minden soruk beütés és kimenet nélküli. Az ősi könyvmásolók még arra is ügyeltek, hogy a sorvégi elválasztásokhoz használt kötőjelek vagy a sor végére került pontok se zavarhassák a négyzetes hatást. Ezeket az írásjeleket úgy biggyesztették a sor végére, hogy a pontosan meghatározott négyszögön kívül álljanak. Ezt a soralakítási módszert GUTENBERG is követte, mert hiszen arra kellett törekednie, hogy a mozgatható ólombetűkkel készült könyvei ebben a tekintetben is azonosak legyenek a kódexekkel. GUTENBERG utódai, akik a szedési eljárást többé-kevésbé racionalizál-

ták és áttértek a kisebb fokozatú ólombetűk alkalmazására, az ilyen finomságokat a munka meggyorsítása végett mellőzték.

Versék szedése természetesen más jellegű, mint a folyamatos szövegeké. A költők határozzák meg a sor kezdetét, és így csak a sor kezdete indul ki mértanilag azonos tengelyből, viszont a sorok végződése, változó terjedelműknél fogva, különféleképpen

Der Klub der Budapester Korrektoren und Revisoren wurde im Jahre 1908 gegründet. Von den damals 123 Korrektoren waren 110 in den Klub eingetreten. Dieser verteidigte einerseits die Interessen der Mitglieder, andererseits widmete er sich der Sprachpflege und der Verwirklichung der einheitlichen ungarischen Orthographie.

Zum besseren Verständnis sei erwähnt, daß zu dieser Zeit in Ungarn kein orthographisches Wörterbuch vorhanden war, das für Autoren, Druckereien und Herausgeber als Leitfaden annehmbar gewesen wäre. Sogar die Gültigkeit der von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften ausgearbeiteten orthographischen Regeln war bloß von gewissen Kreisen anerkannt; dabei war den Regeln nur ein zu ihrer Erklärung dienendes Wörterverzeichnis beigelegt.

Unter solchen Umständen mußten die Korrektoren erkennen, daß es vollkommen müßig wäre, von seiten der zuständigen amtlichen Stellen eine einheitliche Regelung der Orthographie zu erwarten, und so nahmen sie die Lösung dieser Aufgabe selbst an die Hand. In diesem Zusammenhang sind zwei bedeutende Leistungen zu erwähnen:

Im Jahre 1913 erschien das Werk *«Wörterbuch und Regeln der ungarischen Orthographie»* von Korrektor Endre Horváth. Sogar die größten ungarischen Sprachwissenschaftler anerkannten den

Sabad sorokkal szedett cikk a svájci *Typographische Monatsblätter* című nyomdászati szakfolyóirat 1966. évi 2. számából

alakul. Ezt a versszerű szedést, az úgynevezett szabad sorokat, a kereskedelmi és reklámgrafikában már régóta alkalmazzák. Legújabban pedig — amerikai kezdeményezésre — nagyobb terjedelmű folyamatos szövegek szedésében Európában is mindjobban terjed az egyenetlen sorvégi kizárás. Ennek a szedési módszernek ugyanis bizonyos előnyei vannak. Nem kell a szóközöket összefűzni vagy tágítani, tehát a szavak közötti hézag végig mindenütt egyforma, ami az olvasást is megkönnyíti. Ezenkívül a sorok végére kerülő szavakat sokkal ritkábban kell elválasztani, és szóelválasztás esetében is a szóalakot könnyebben lehet szóelemekre bontani, ami növeli a szöveg könnyebb, gyorsabb megértését, mellőzi a felesleges elválasztások okozta zökkenőket.

Amikor a nyomdászati körökben világszerte előnyösen ismert svájci szakfolyóirat, a merészebb tipográfiai újításokat bátran alkalmazó és terjesztő *Typographische Monatsblätter* oldalai 1966 eleje óta kötetlen végződésű (szabad) sorokkal jelennek meg, ezt kezdetben néhány olvasója kifogásolta, sőt a *Neue Zürcher Zeitung* egyik közleménye ezt a szedési módot elítélte azzal az érveléssel, hogy a folyamatos szövegek versszerű szedése hátrányosan befolyásolja az olvashatóságot. Eddig azonban tudományosan nem vizsgálták meg és így nem is állapíthatták meg, hogy az egyformára kizárt (kiegyenlített) sorok vagy a szabad sorok előnyösebbek-e az olvasási folyamatban. Mindenesetre általában

Kulturális életünk eleven, humanista szellemet formáló sodrában egyre szélesedik a magas műveltséget és differenciált ismeretek megszerzését igénylők száma, a rendszeresen olvasók tábora. Könyvkiadásunk tevékenysége szervez része ennek a folyamatnak, munkájával, a könyvek tömegével segíti ezt a növekedést. Évről évre hatalmas szellemi anyagot halmoz fel a társadalom sztalán, amely hű tükre népi államunk kultúrpolitikájának.

A könyvkiadás egyik fő feladata, hogy a kiadásra elfogadott szellemi terméket a műhöz méltó korszerű formában nyújtsa át az olvasónak. Ez azonban sok összetevőből álló bonyolult feladat. Könyvkiadásunk — a fejlődés folyamatosságának elvét követve — feladatának tekintette könyvművészetünk értékes tradícióinak elemzését, a tanulság alkotó fölhasználását a korszerű szemlélet fejlesztése érdekében. De nem feledkezhetünk meg a modern, a mai ember igényeinek megfelelőbb könyvalakítási formák kísérleteiről sem. A modern könyvalakítási törekvéseinket csak úgy értelmezhetjük, hogy azok a funkcionális folyamatok fölfogásából és átéléséből leszűrt szándékaink realizált formái. A korszerű formai megoldások szuggesztívebben segítik a tartalmi

folyó verseny 1966-ban is tovább fejlesztette, új, értékes elemekkel gazdagította könyvművészetünket. A lemérhető általános fejlődés bizonyítja, hogy a könyvművészeti verseny hasznos mozgósító erő. A könyvön dolgozó kollektívák egyre magasabb színvonalon kívánnak az egész társadalom javára szobbet, maradandóbbat, értékesebbet alkotni könyveink különféle kategóriáiban.

A kiadóknál negyedévenként munkabizottságok vizsgálják az elkészült kiadványokat. és jegyzőkönyvben rögzítik az egyes művekről kialakított véleményüket. Javaslátot tesznek az „Év legszobbet könyve” cím odaítélésére. Az elmúlt év során a munkabizottságok több mint 300 kiadványra tették meg javaslátukat. Ez a nagy szám is az elért általános fejlődést igazolja. A központi zsüri 46 könyvet talált méltónak az „Év legszobbet könyve” címre. A verseny tanulságai azt mutatják, hogy könyvművészetünk jó irányban fejlődik, helyes tendenciák érvényesülnek a közös munkában. Feladatunk ennek a tendenciának hatékonyságát fokozva, további sikerekkel gazdagítani könyvkultúránkat.

Szabad sorokkal szedett cikk a *Magyar Grafika* című nyomdászati szakfolyóirat 1967. évi *A szép magyar könyv, 66* című mellékletéből. Ennek a cikknek szedése abban tér el a svájci folyóiratétól, hogy az új bekezdéseknél mellőzi a betűéseket.

tapasztalható, hogy az egyenetlen sorvégi kizárással készült szedések külföldön tovább terjednek.

Legújabbban már hazánkban is találkozhatunk elég gyakran szabad sorokat alkalmazó szövegszedéssel. Az ilyen szedés újszerűségével is hat; olvasása során kétség-telenül érezhető az is, hogy a kiegyenlített sorvégű szedés monotonosságával szemben a közlést nyomatékossabbá teszi, mintha nagyobb figyelmet ébresztene.

*

A hazai tipográfiát is nagymértékben befolyásolták, irányították azok a szabályok, amelyeket a lipcei Tipográfustársaság 1883-ban kidolgozott. Jó tipográfusaink évtizedeken át a lipcei előírások szerint nevelték, tanították szedésre a nyomdásztanulókat. A lipcei szabályok nagyjában ma is érvényesülnek a jó könyvszedésben, és erre a fel-szabadulás óta még fokozottabb gondossággal törekednek. A Szép Könyv évenként ismét-lődő versenyében az értékelésnél figyelembe veszik a legaprólékosabb tipográfiai szabá-lyokat. A Nyomdaipari Trösztől 1964-ben kiadot *Kéziszedési és tördelési szabályzat* lényegében a lipcei szabályokon alapul. A szabályzat elsősorban azt rögzíti, hogy „szö-vegszedésben az átlagos szóköz harmados legyen, vagyis a betűkép szerint számított törzsméret egyharmada”. Ennek az előírásnak köszönhető, hogy könyvoldalaink össz-hatása ma megfelel a nemzetközi könyvművészeti követelményeknek. A nyomdákban központi utasításra szoros szóközökkel kell szedni a könyveket a szedőgépeken is.

A lipesei szabályok az új bekezdések beütésének mértékét is előírták. Eszerint a „beütés mértéke a betűfokozat nagyságától és a szedés szélességétől függ”. Ennek a szabálynak megfelelően a bekezdések mértéke változó nagyságú. A szélesebb szedésekben a bekezdéseknél túl nagy beütéseket kellett alkalmazni, ami rontotta az oldal szedés-képének összhatását. Ezért vezették be a haladó tipográfusok javaslatára kb. négy évtizeddel ezelőtt a bekezdések beütésének egységes szabályát, amely szerint a beütés az adott betűtörzs egy négyzete legyen. (Például ciceró fokozatú szedésben a bekezdés beütésének mértéke ciceró négyzetének felel meg.) Néhány évvel később újabb változás következett be a bekezdések terén. Sok tipográfus egyszerűen teljesen elhagyta a bekezdéseket jelölő beütéseket. Az új bekezdéseket is „tompán” kezdték, minden beljebbezés nélkül. Így csak a bekezdés végén levő nem teljes sor, a kimenetsor jelzi, hogy új bekezdés következik. Mivel elég gyakori, hogy a kimenetsor teljes sort ad, ilyen esetben semmi sem jelzi az új bekezdés végét, illetve az új bekezdés kezdetét. Ezen úgy segítenek, hogy vagy „mesterséges”, nem teljes kimenetsorokat csinálnak, vagy pedig úgy, hogy az új bekezdés előtt nagyobb sorközi távolságot hagynak. Ez viszont könyvekben az egyik fontos nyomtatási szabályt, a soroyent veszélyezteti, ugyanis az elő- és hátoldal sorainak egymást pontosan fedniük kell.

A bekezdések beütésének mellőzését sok hazai tipográfus is kedveli. A legkiválóbb európai tipográfusok közül sokan ellenzik a „tompá” bekezdéseket, így Jan Tschichold elsősorban a szöveg értelmi tagolása szempontjából. Egyelőre sűrűn látható a bekezdések beütésének elhagyása. Lehet azonban, hogy ez csak tipográfiai divat, ami után mindenki visszatér a beütésekhez.

*

Egészen friss, alig hároméves az a tipográfiai újítás, amelyet a „fattyúsorok” okozta nehézségek könnyebb elhárítása érdekében vezettek be hazánkban. Tudvalevő: fattyúsornak (németül: Hurenkind) nevezik a nyomdászok azt a kimenetsort, amely tördelés-kor az új oldal vagy hasáb élére kerül. A kimenetsor a teljes sornál rendszerint sokkal rövidebb, és így bántó hatású, ha az oldal élén hagyják meg. Ez lehet egy elválasztott szónak másik része, tehát értelmi szempontból is helytelennek tekinthető. Különösen a sok és rövidebb szövegű párbeszédet tartalmazó regényekben okoz gyakran szinte megoldhatatlan nehézséget a fattyúsorok megszüntetése. Szedéstechnikailag úgy oldják meg, hogy a szedő vagy egy sorral „kihajtja” a szöveget, vagy egy sort „behoz”. Az előbbi esetben már két sor kerülhet az oldal élére, az utóbbiban a következő oldal élén új bekezdés áll. Ezek a kihajtások és behozások nagyon sok időt vesznek igénybe, sokszor pedig még hosszabb áttördeléssel sem tudják a fattyúsort megszüntetni. Ezért gyakran a szerző segítségét vették igénybe, hogy toldja meg a szöveget, vagy hagyjon ki belőle valamit. Ez nyilván nem a legszerencsésebb megoldás. Élő szerző megteheti ezt, de már klasszikus művekhez nem lehet feltámasztani a szerzőt.

A fattyúsorok elleni rengeteg küszködés terén sikerült nagy megkönnyebbülést elérni. A könyvek eddig szentnek és sérthetetlennek tartott pontosan egyforma oldalmagasságán már szabad egy sorral változtatni. A fattyúsor elhárítására az oldal lehet egy sorral rövidebb, ha a szemben levő oldalt is ugyanúgy megrövidítik. (A liberálisabb tördelési módot különféleképpen értelmezik, előfordul az oldalmagasságnak egy sornyi növelése is.)

A fattyúsorok elhárításának ezt a módját kiadóink műszaki szerkesztői és a nyomdák széleskörűen alkalmazzák. Ez jó példa arra, hogy a megmerevedett tipográfiai szabályokat a gyakorlati munka megkönnyítése érdekében ésszerűen és hasznos kihatással meg lehet változtatni a könyv tipográfiai esztétikai értékének csökkentése nélkül.

SZÉKELY ARTÚR

Gutenberg- emlékkiállítás Esztergomban. A kiállítás a látogató részére a jól megszerkesztett színpadi produkció, a gondos művészettel felépített zenemű vagy irodalmi alkotás élményét tartogathatja. Ezzel a várakozással vehetjük kezünkbe a magasfokú gondolatközlésnek és művészi ábrázolásnak egy jól sikerült „forgatókönyvét”, az esztergomi Vármúzeum és a Főszékesegyházi Könyvtár közös rendezésében Gutenberg halálának 500. évfordulója alkalmából a Keresztény Múzeumban megnyílt ősnymtatvány-kiállítás katalógusát.

Az igényes szerkesztésű füzet borítóját néhány, a kiállítás anyagában is bemutatott vagy a könyvnyomtatás kezdeteit ábrázoló fametszet reprodukciója díszíti. Lapjain kerekén 60 kötetnek leírását olvashatjuk. Ebből az első még a könyvnyomtatás előkorából való: az 1450 táján készült és hasonló kiadásában is közismertté vált németalföldi *Blockbuch*, a *Biblia Pauperum*. A többi kötetben 1459-től szám szerint 69 ősnymtatvány található. Ezek áttekintésében és megismerésében a látogatót jól segíti e katalógus. A rövid címléírás és a szokásos bibliográfiai hivatkozás (Hain, GW) mellett utalást találunk PRIBÉLYI Ferenc egykori könyvtárosnak Nagyszombatban, 1840-ben, a könyvnyomtatás feltalálásának 400. évfordulójára kiadott nyomtatott jegyzékére is, amely a legrégebb hazai ősnymtatvány-katalógus. Ezeket az adatokat követi minden egyes műnél a rövid annotáció, amely a szerzőről, a tartalomról, a kötésről és a könyv egykori tulajdonosairól mondja el a legszükségesebbeket. A leírások és annotációk kivágya az egyes kötetek mellett a tárlókban is megtalálhatók. Kiténik, hogy PRIBÉLYI Ferenc régi jegyzékének (ez a látogatót a terem bejáratánál fogadja) legtöbb darabja e kiállításon együtt látható és a közel háromszáz ősnymtatványt számláló esztergomi gyűjteménynek, a „Bibliotheca”-nak ma is ezek a legjelesebb darabjai.

A katalógus elmondja, hogy a kiállított könyvek nagy része úgyszólván használatba vételük kezdetétől magyar tulajdonosok kezében volt. 14 possessor-bejegyzés között szerepel például MÁTYÁS királyé is, három kötet SZELEPCHÉNYI Ferencé, két-két kötet pedig ÉRSEKÚJVÁRI Farkasé és PYBER Jánosé volt a XVI—XVII. század fordulóján. Nyolc darabnak egykorú kötése országos viszonylatban is a legszebb hazai munkák közül való, közülük kettő a CH monogramú nagyszombati mestertől, egyegy pedig Budáról és a lövöldi karthauzi-műhelyből. A könyvek tartalmi szempontból részben a mindennapi élet gyakorlatát szolgálták (misszálék, bibliák, beszédgűjtemények, teológiai traktátusok, jogi kézikönyvek), de az ókori klasszikusok és az őskeresztény egyházatyák kiadásai, így például a két kancellista irnok könyve, NICOLAUS scriba *Cyprianus*-a, és JOANNES scriba *Martialis*-a, vagy BRASSICANUS *Plotinus*-a, és néhány különlegesen szép illumináció a fejlett hazai humanista műveltség és renaissance-ízlés tanui. A látogató szemlélődéséhez egykorú atmoszférát varázsol a tárlók felett elhelyezett harminckét XV. századi fametszet (Albrecht DÜRER, Michale WOLGEMAUT művei és a névtelen magyar Árpádházi Szent Margitja), néhány jeltelen későgót faliszőnyeg és régi szék, a könyvek között „felejtett” szerény korabeli ötvös-munka.

A méreteiben talán kicsinek mondható, de mindenképpen arányosan mértéktartó kiállítást a művelt nagyközönség előtt a hazai hagyományokhoz kapcsolódó vonatkozásai országos jelentőségűvé teszik. A magyarországi könyvek és könyvtárak sorsával, történetével foglalkozó szakemberek figyelmét pedig új, feltáratlan kutatási területekre irányítja, és a bennük rejlő gazdag művelődéstörténeti kincs feldolgozásához termékeny szempontokkal gazdagítja. Elismerés illeti ezért a katalógus összeállítóit és a kiállítás rendezőit, Kovách Zoltánt és Mucsi Andrást.

HOLL BÉLA